

TEMA 7.4

A ARTE DO RENACIMENTO: EN ESPAÑA

AS OBRAS OBXECTO de ESTUDIO para as ABAU

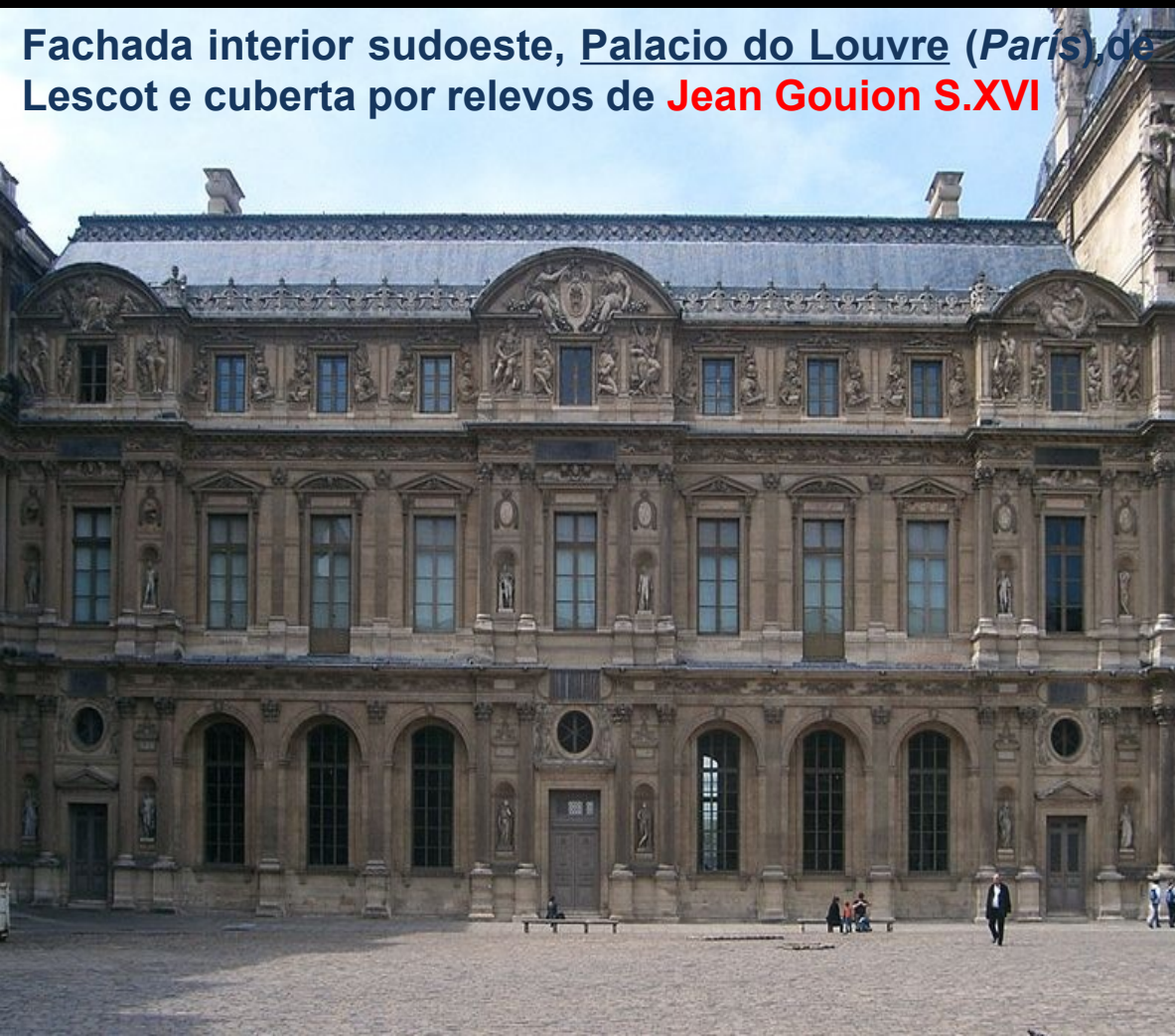
1. *Juan de Herrera O Escorial*
2. *Greco: O martirio de san Mauricio*
3. *Greco O enterro do Señor de Orgaz*
4. *Greco A adoración dos Pastores.*

RENACIMIENTO ESPAÑOL: Arquitectura

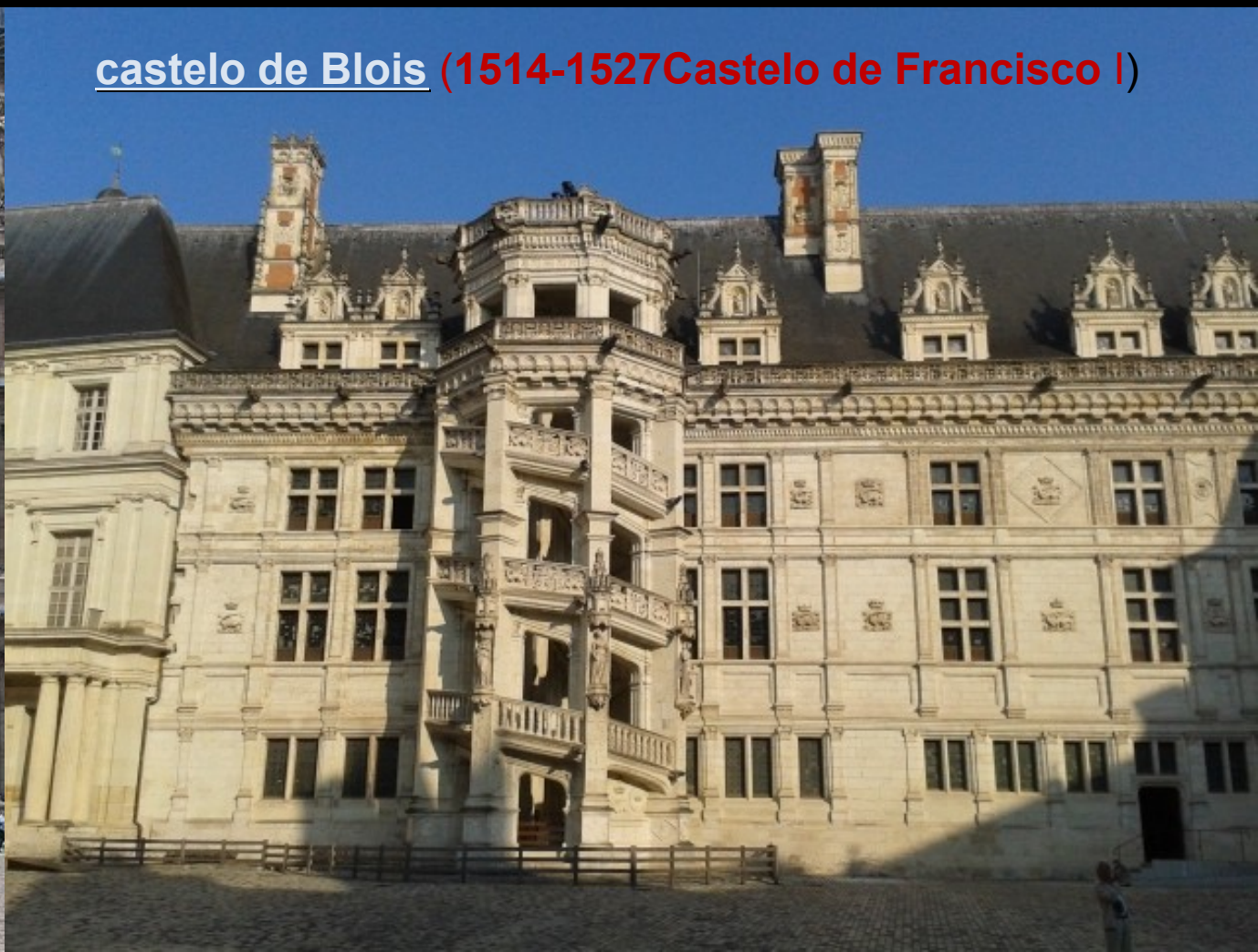
O RENACEMENTO EN EUROPA e ESPAÑA

O **RENACEMENTO**, *movemento* cultural italiano, difúndese por **Europa** no **S. XVI**, polo *prestixio* da ARTE de Italia, polas viaxes dos **artistas** e costume das **elites europeas** de *estudar dereito* en **Bolonia** e/ou *teoloxía* en **Roma**, cidades das que tomaban gustos e actitudes estéticas creadas na **ITALIA DO S.XV**, sendo **mecenas** e **comitentes** da **NOVA ARTE** nos seus países.

Fachada interior sudoeste, Palacio do Louvre (Paris), de Lescot e cuberta por relevos de **Jean Gouion S.XVI**

castelo de Blois (1514-1527 Castelo de Francisco I)

ESPAÑA é **caso especial**. O **GÓTICO**, arte oficial da **Igrexa**, **resístese** a desaparecer e no **S.XVI** constrúense catedrais góticas ou se terminan as de Séculos anteriores (*Salamanca, Palencia*).

A inicios do **S.XVI** hai **novidades renacentistas** que **conviven** cos elementos decorativos do **gótico** creando un **estilo peculiar**, O **PLATERESCO**, que combina **estruturas renacentistas** con **pináculos e arcos conopiales góticos** e **decoración vexetal fina e miúda** tomada da **arte da pratería** (Ex. *Portada do Hostal dos Reis Católicos de Santiago 1501/15011, Fachada da Igrexa de San Pablo de Valladolid, ...*).

Portada do Hostal dos Reis Católicos de Santiago,

1501 ao **1511**

A **eliminación plateresco** e a **asunción** consciente dos principios do *Renacemento* dáse a **mediados do S. XVI**, obra da *corrente purista*, encabezada polos arquitectos **Juan de Herrera (El Escorial)** e **Pedro Machuca (Palacio de Carlos V na Alhambra)**.

palacio de carlos v en la alhambra de grana Ss XVI-XVII

FICHA TÉCNICA e Clasificación:

OBRA- TÍTULO: **REAL MONASTERIO DE SAN LORENZO DE EL ESCORIAL. MOSTERIO E CONXUNTO ARQUITECTÓNICO de San Lorenzo de El Escorial**

UBICACION: ESPAÑA El Escorial; Madrid.

AUTOR: **JUAN BAUTISTA ÁLVAREZ DE TOLEDO; JUAN DE HERRERA;** a igrexa, obra do italiano **PACIOTTO** .

COMITENTE: **Filipe II. Conmemora a Victoria de España na Batalla de S. Quintín (1557), entre o imperio español e Francia; 10 de agosto de 1557; e será o PANTETÓN real dos Austrias.**

TEMÁTICA: *Arquitectura conmemorativa: civil, relixiosa, panteón e mosteiro; funcional e tamén propagandístico, exaltación do poder da monarquía española.*

ESTILO: **RENACEMENTO** *español; estilo herreriano ou escurialense.*

CRONOLOXÍA: 1563-1584

MATERIAIS/TÉCNICA: **Granito, Pizarra; Sillares.**

CARACTERÍZASE: **Gran espazo rectangular de DIMENSIÓNS 206 mts de fachada por 161 de fondo, con 4 torres cadradas.**

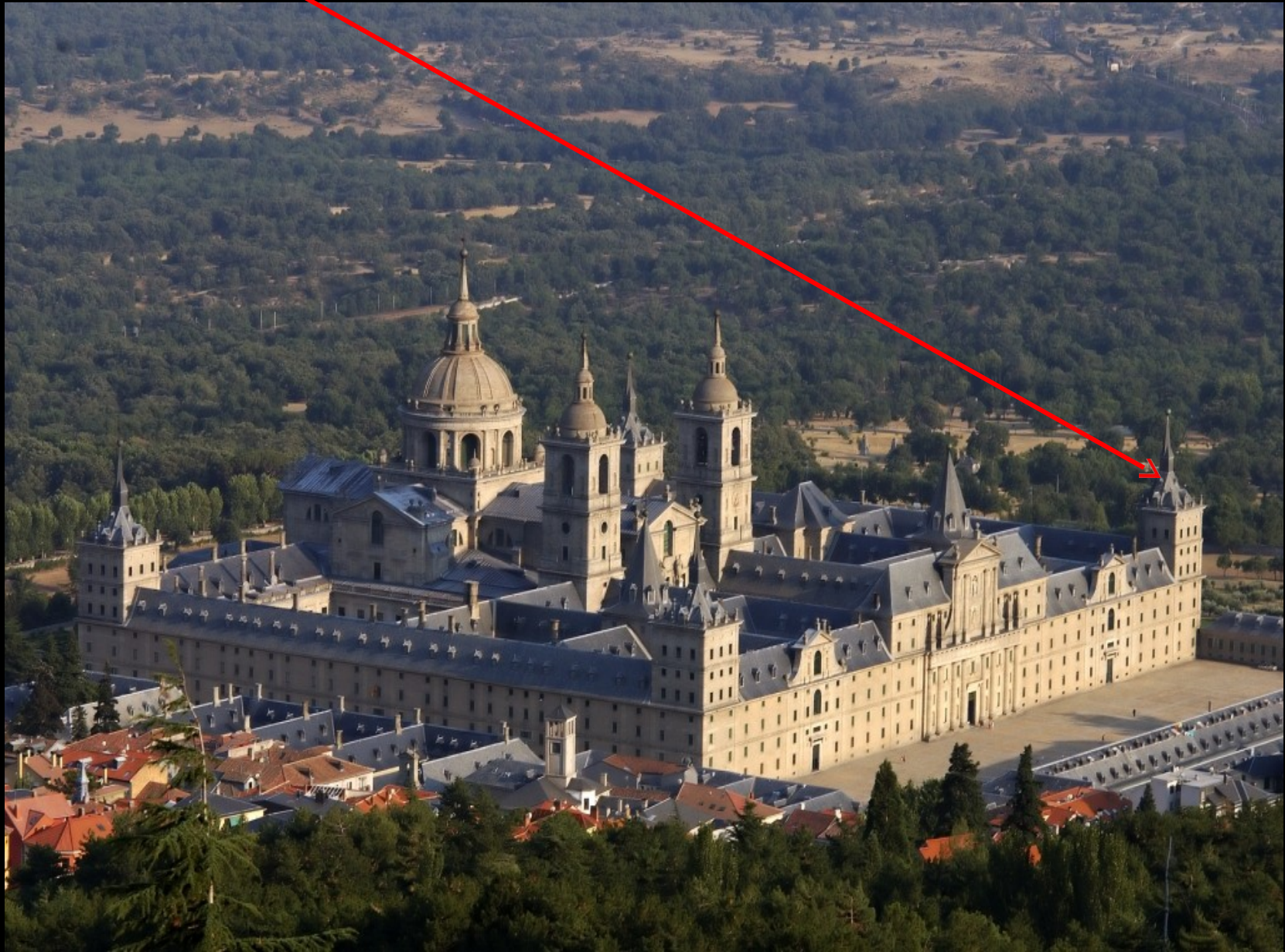
Outras obras notables do periodo: *Palacio de Carlos V en Granada de Pedro Machuca;*

Erguido por **FILIFE II** para conmemorar a **vitoria de San Quintín** e dedicado a **S. LORENZO** polo día da **BATALLA**.

Chapitel: *Peza piramidal, poligonal ou cónica, que remata a parte superior dunha torre ou cuberta, xeralmente dunha igrexa*

É un gran espazo rectangular de 206 mts de fachada por 161 de fondo, con 4 torres cadradas nas esquinas, rematadas con **CHAPITEIS** de madeira cubertos de lousa, inspirado nas *frechas góticas* con precedentes en **FLANDES**; son o **contrapunto vertical** á horizontalidade da obra

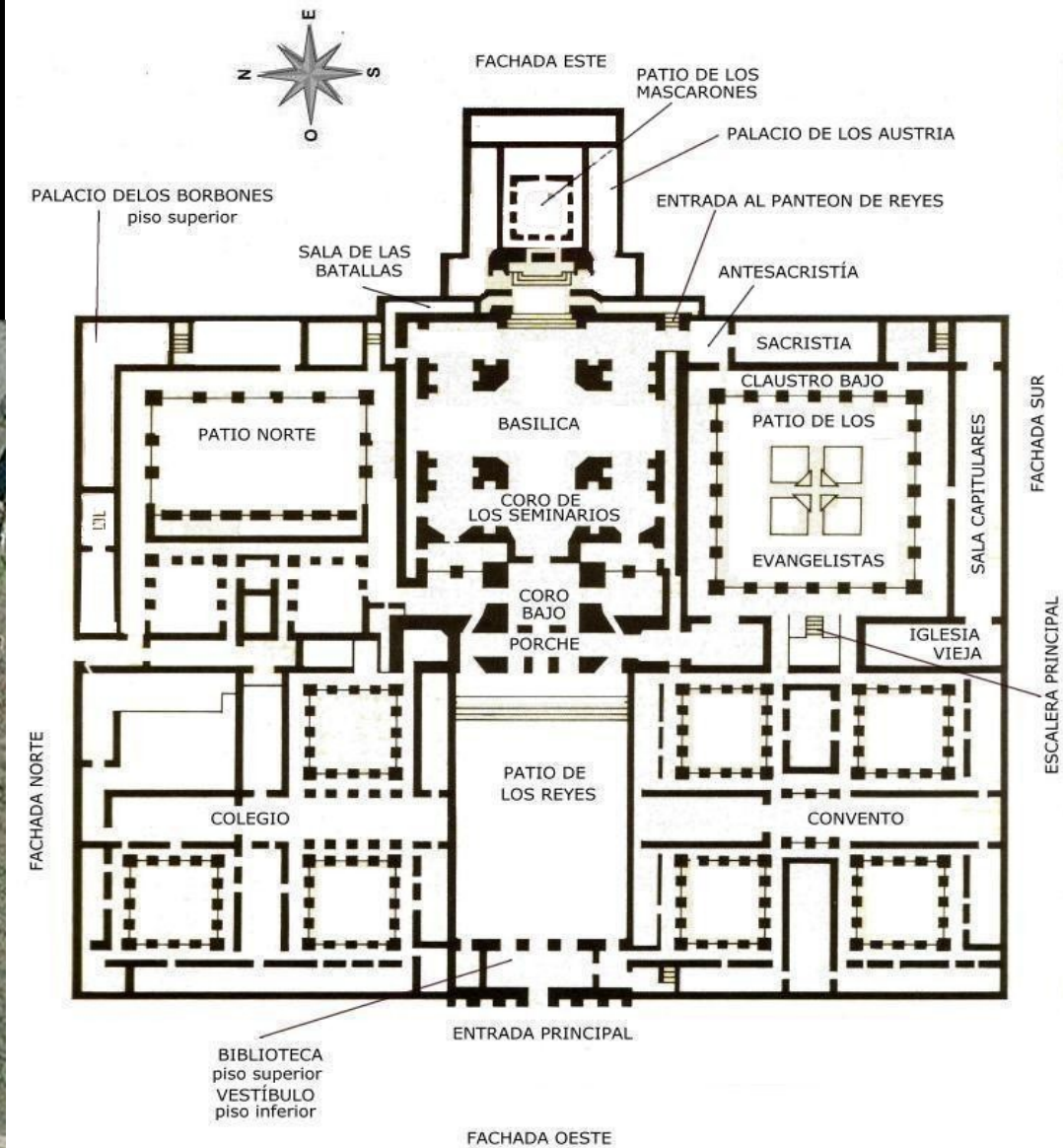
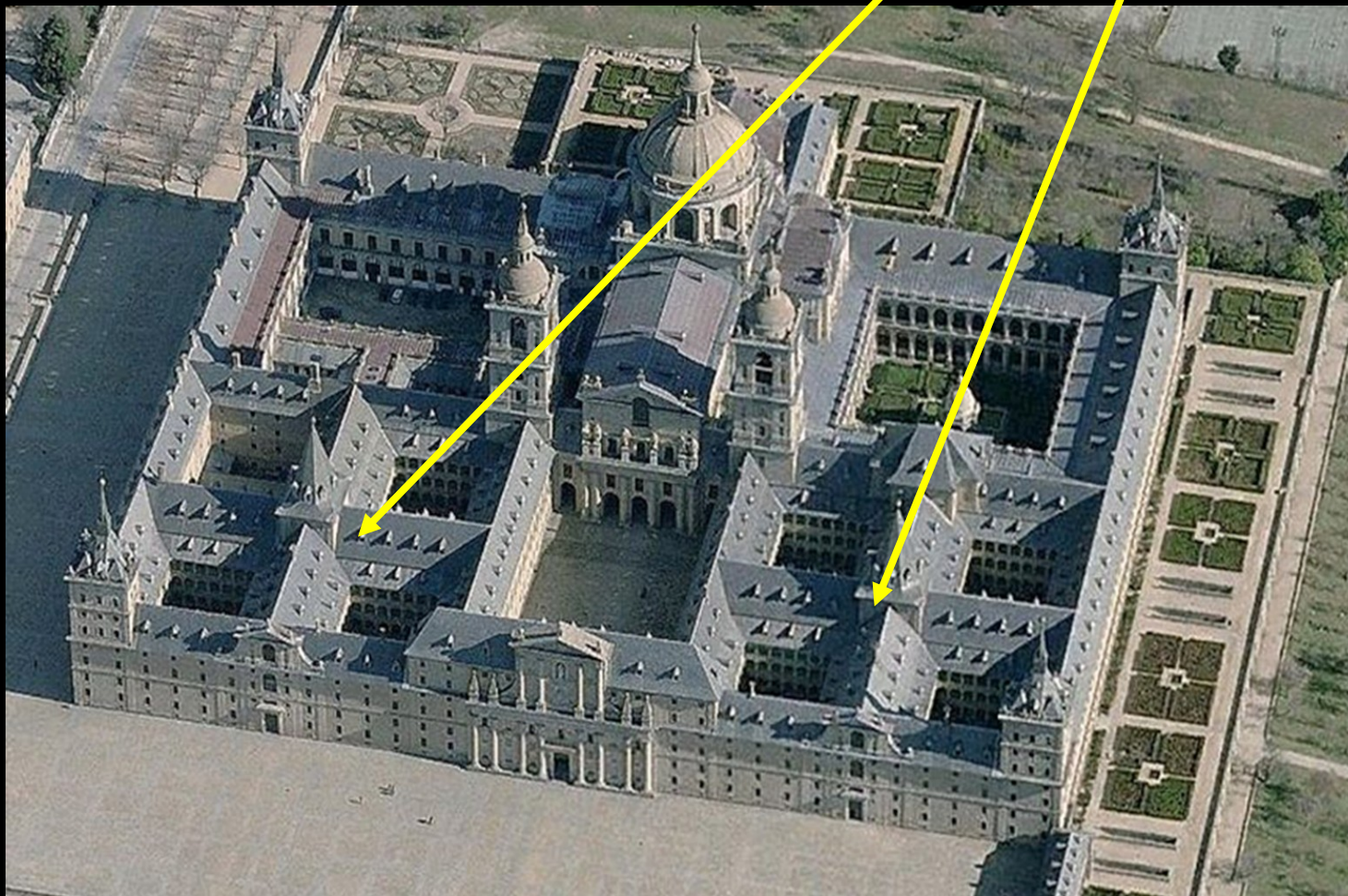
*Os chapiteis gozaron de éxito ao introducilos no barroco madrileño por un discípulo de **Herrera**, JUAN GÓMEZ DE MOURA, Praza Maior de Madrid).*

Comeza **JUAN BAUTISTA ÁLVAREZ DE TOLEDO** -colaborou con **MA** no **VATICANO-**; falece en **1567**; é substituído polo axudante **JUAN DE HERRERA** quen simplifica o proxecto **reducindo** o **nº de torres** e dando **carácter sobrio e austero**.

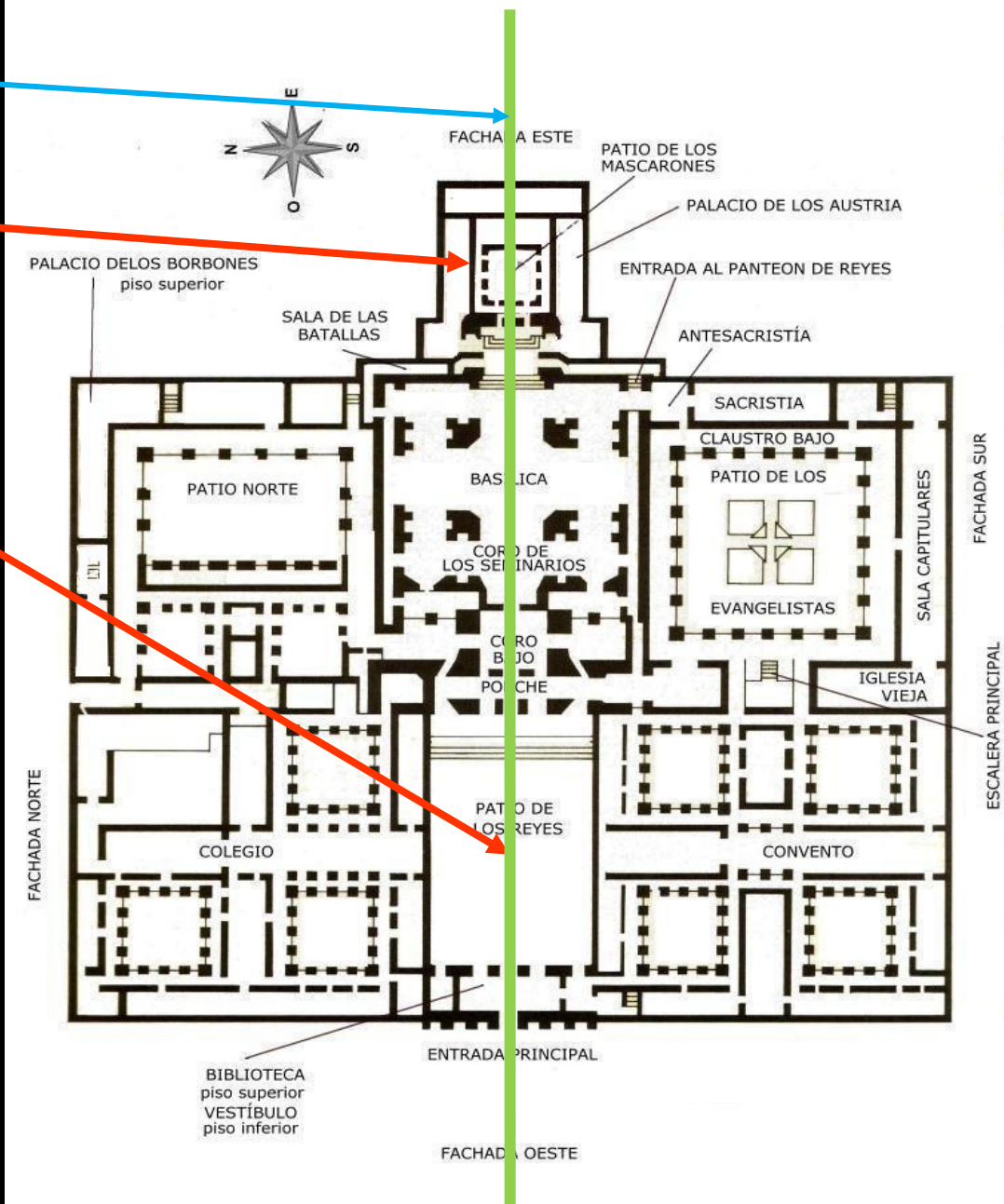
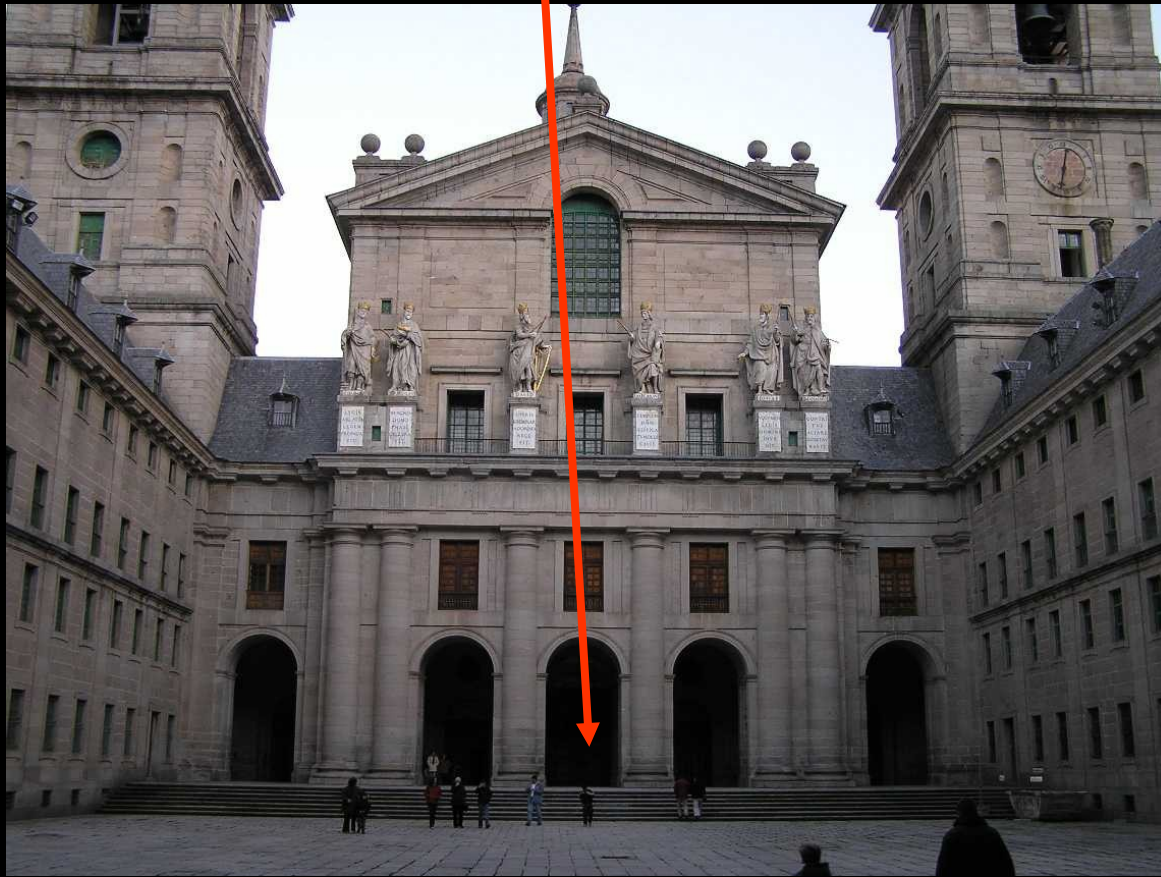
O *único* elemento **decorativo** son os **pináculos** con **bólas** e **poucas** estatuas; o resto redúcese ao **XOGO DOS ELEMENTOS CONSTRUTIVOS**

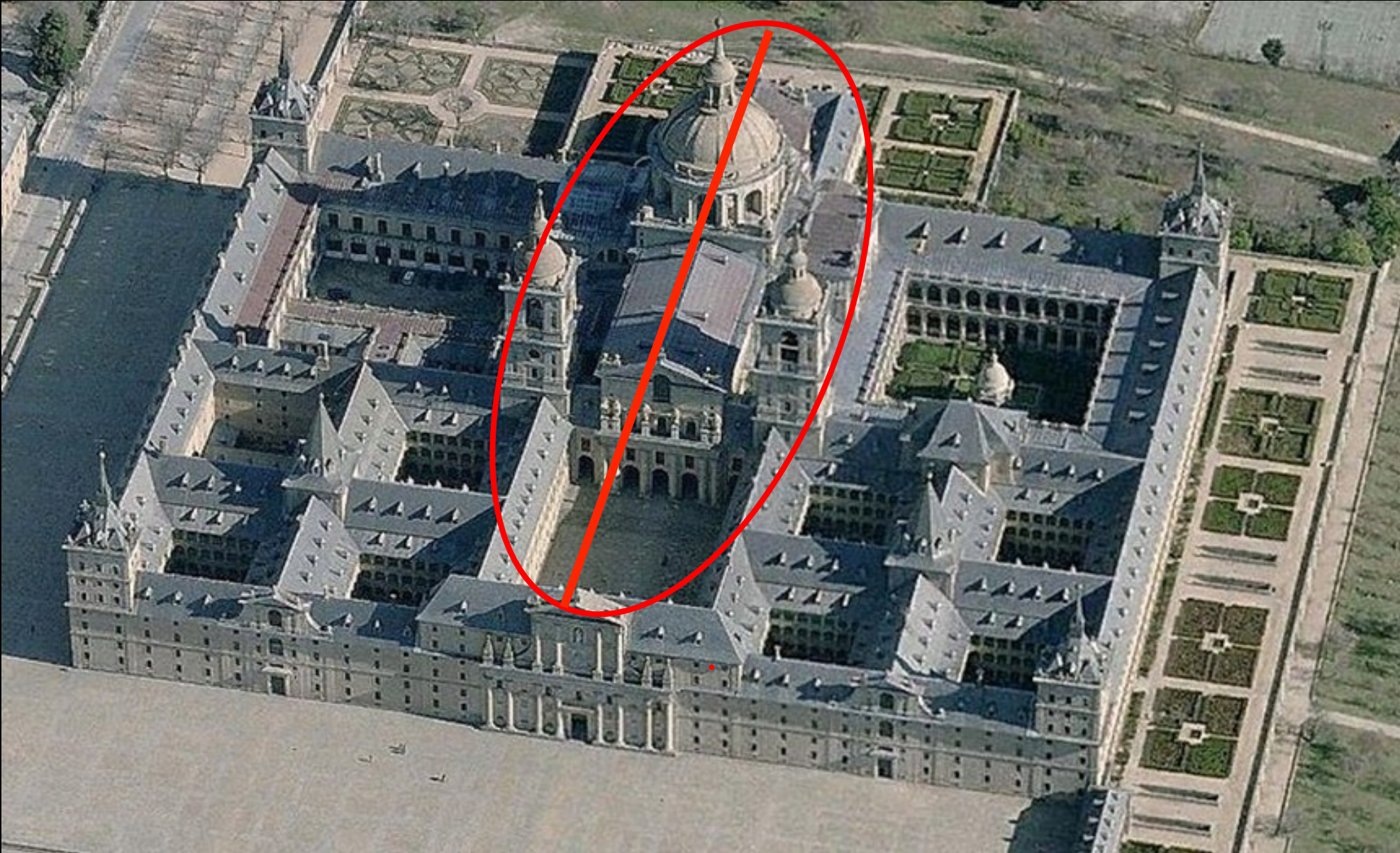

O **recinto** divídese en **4 grandes patios** (os **dianteiros subdividido en 4**) e **dominado** pola imponente silueta da **basílica** no **centro da trama rectangular**.

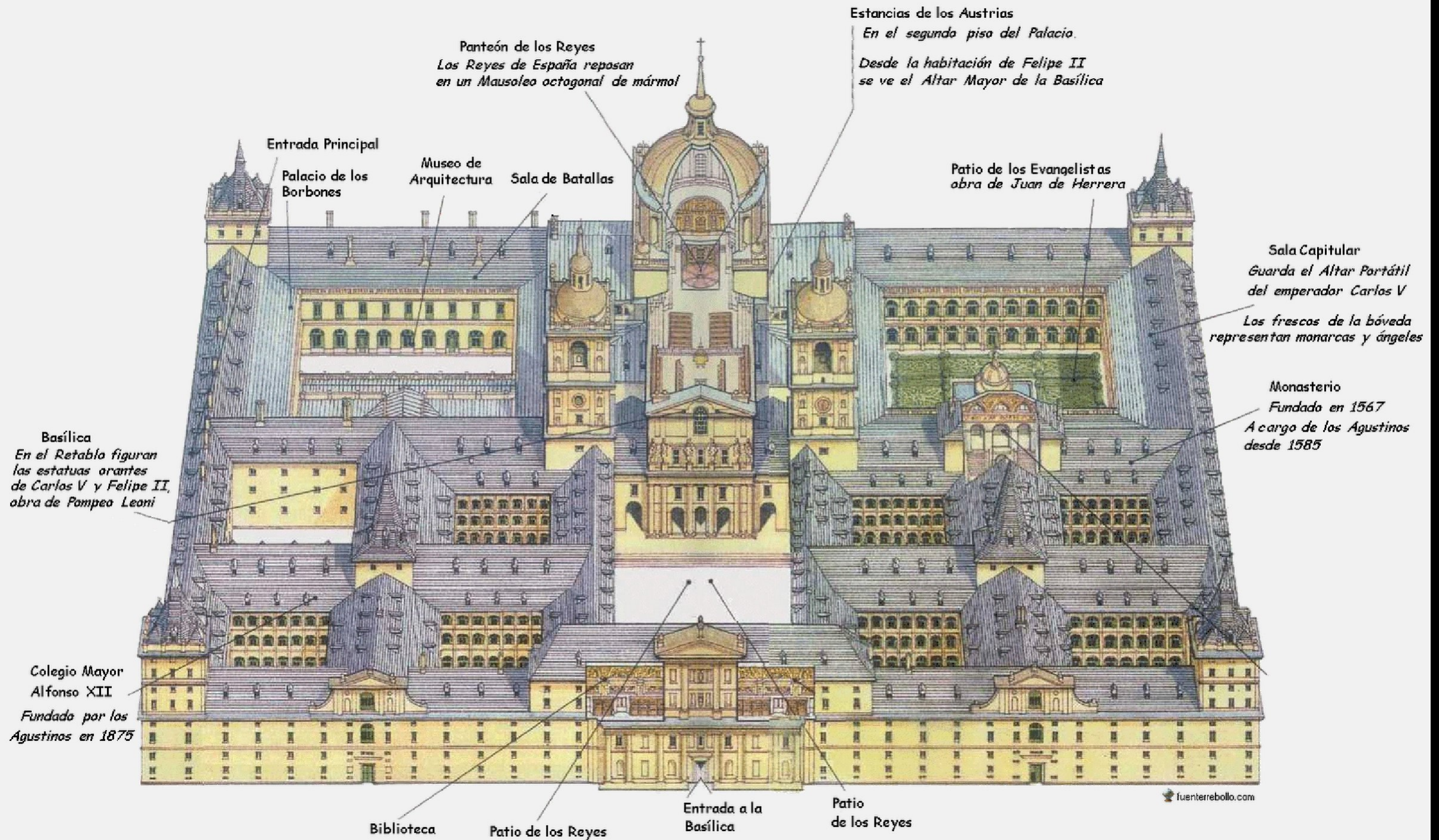
No **EIXO** do **edifício** marcado pola **porta principal** atópase **O PATIO DOS REIS** que **precede** á **IGREXA** e as **ESTANCIAS REAIS**, tras a *cabeceira* da *igreja* e *sobresaíndo* do perímetro do rectángulo polo que a *planta* do edificio adopta a forma dunha **GRELA**, instrumento do **martirio de S. Lorenzo**.

A igrexa, do italiano **PACIOTTO (1573)**, de tipo *bramantesco*, ten **coro elevado** baixo o cal se sitúa o **PANTEÓN REAL** algo máis *tardío*.

O conxunto é de *monumentalidade faraónica*, de carácter **funcional** e tamén **propagandístico**, *EXALTACIÓN DO PODER DA MONARQUÍA ESPAÑOLA*.

O **EDIFICIO** é de **complicado** **simbolismo cósmico** no **uso** das **proporções**.

É de *austeridade carcelaria* ou *castrense*, **contrasta** co *habitual* nas **1ºs** **fases do Renacemento hispano**.

A importancia da obra deu lugar a **imitaciós**, o **ESTILO ESCURIALENSE**: en **Galicia** temos o *Colexio do Cardeal de Monforte de Lemos*.

**COLEXIO DO CARDENAL; MONFORTE DE LEMOS,
Lugo, Galicia**

A **difusión** da **corrente**
clasicista de **ESTILO**
HERRERIANO acabará cos
últimos residuos do gótico e
do plateresco.

A **PORTA PRINCIPAL**
destaca do resto do edificio co
dobre corpo; **non desentona** pola
moderación decorativa, coma no
resto do edificio:

*Unhas poucas bólas, un
escudo real e a estatua de San
Lorenzo, obra como o resto da
escultura do edificio de Juan
Bautista Monegro.*

O conxunto é
CLÁSICO, coa
SUPERPOSICIÓN de
ORDES (toscano / dórico
no baixo e xónico no alto) e
o seu remate en
FRONTÓN.

Aparecen trazos
prebarrocos como as
COLUMNAS DE ORDE
XIGANTE e o **corpo**
superior que voa, a modo
de **peite** (*peineta*), por
encima do nivel dos
tellados.

Neste conxunto arquitectónico, **DESTACAMOS:**

PATIO DOS REIS:

Polas **6 estatuas de reis de Judá** (de **JUAN BAUTISTA MONEGRO**) que decoran a cornixa da **fachada da basílica**, é un **espazo rectangular** que **conecta a porta principal coa igrexa**.

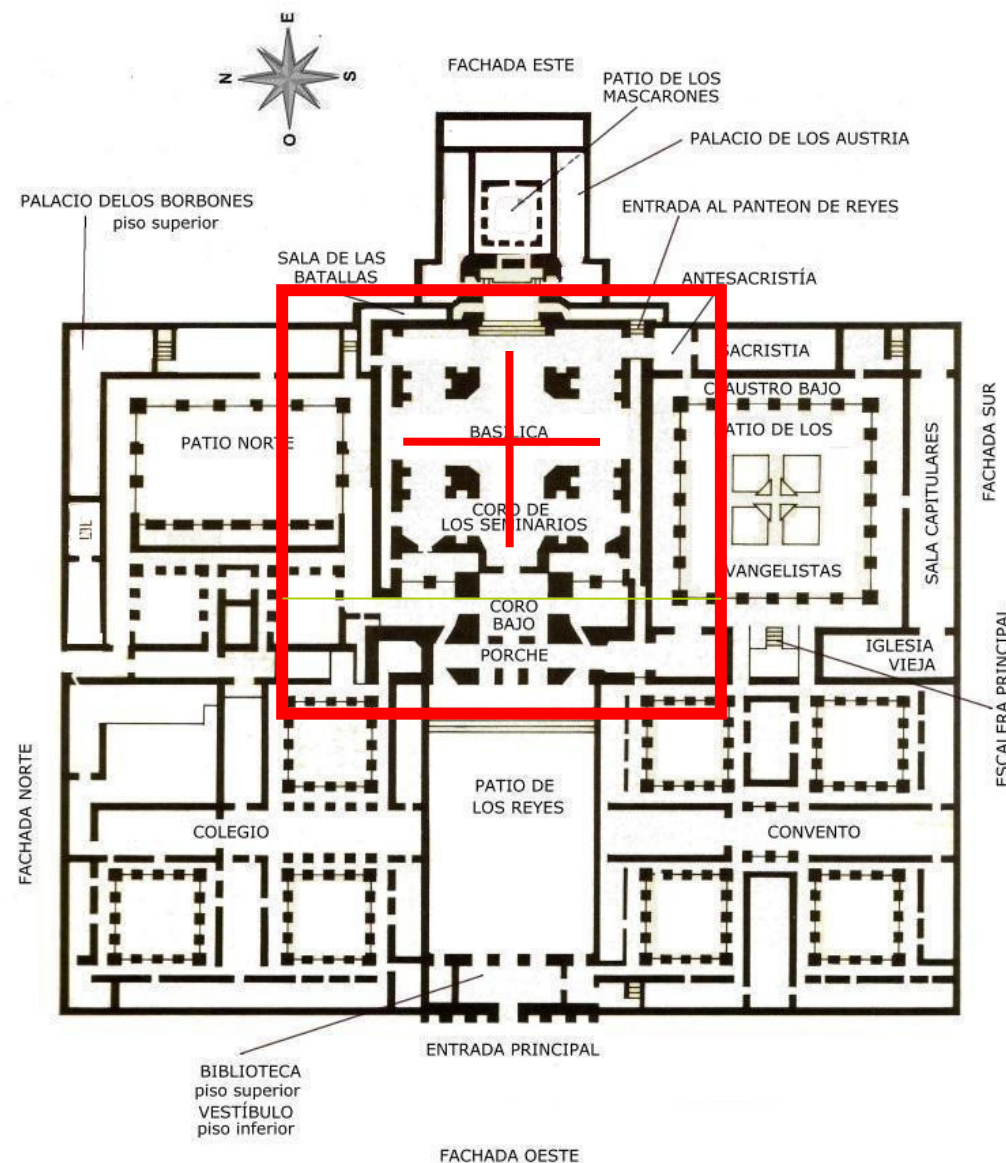

Josafat
Ezequías;
David coa lira ou arpa.
Salomón cun libro na súa man esquerda;
Josías
Manasés.

A **PLANTA DA IGREXA** ten como **antecedente** as de **cruz grega** *desenvoltas* por **BRAMANTE**, cubertas con **CÚPULA**.

DOMÉNICO FANCELLI, o **arquitecto**, fixo trasladar os **planos de San Pedro do Vaticano** con algunhas **modificaciones**.

É de **cruz grega inscrita nun cadrado**, pero convértese en **basilical** ao engadir un **vestíbulo** ou **nártex**, como **SAN PEDRO DO VATICANO**.

O Patio dos Evanxelistas: (1593) obra de J. B. ÁLVAREZ DE TOLEDO:

Concíbese como un **claustro** de **2 PISOS** DE ARQUERÍA **dórica** no **inferior** e **xónica** no **superior**, todo coa máxima perfección xeométrica e rigor purista.

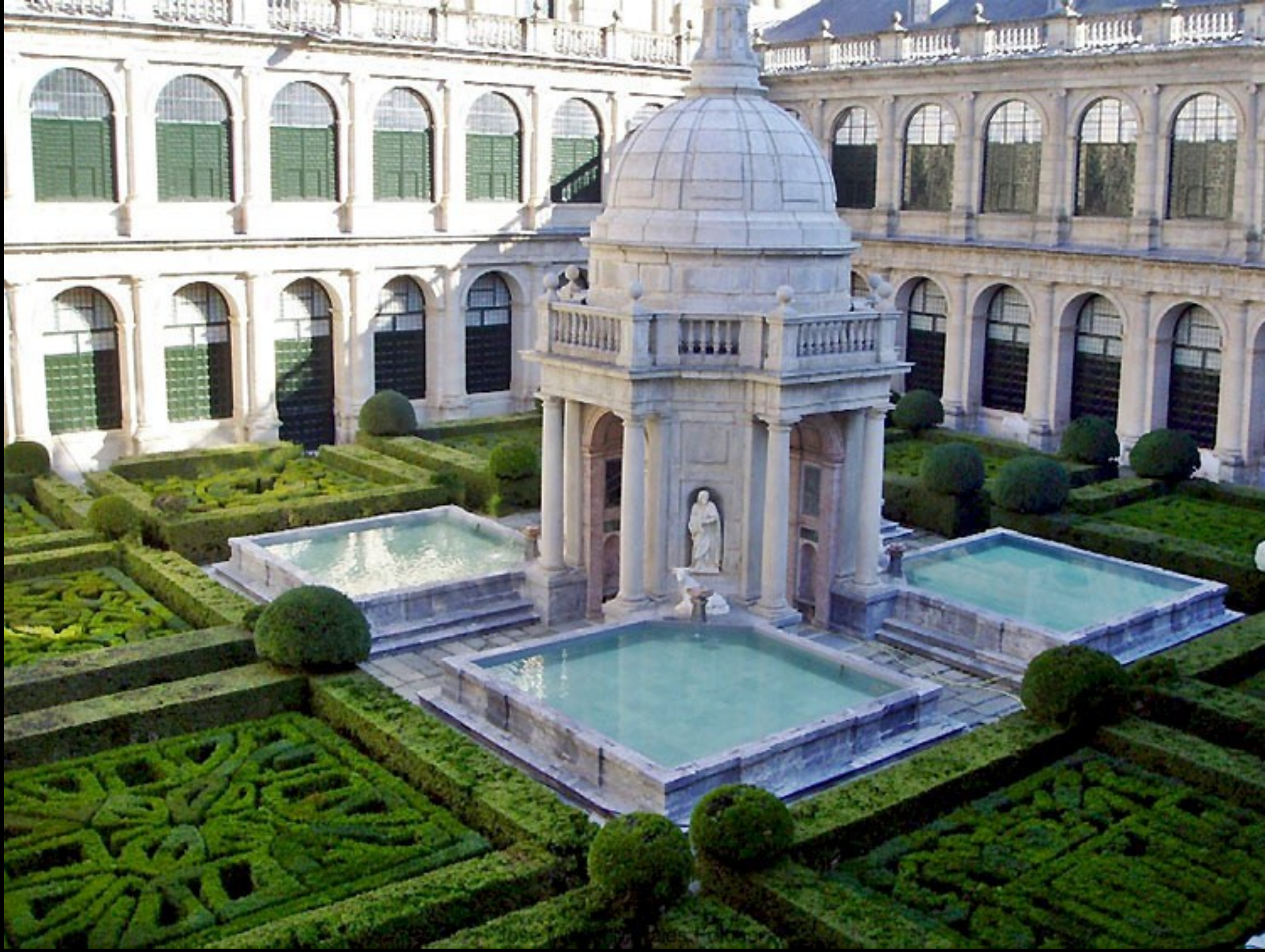

No **centro do patio** un **FORNELO** de **planta octogonal**, símbolo do **bautismo**, con **CÚPULA**, obra de **JUAN DE HERRERA**; nel sitúanse **4 hornacinas** coas estatuas dos *evanxelistas* -nome ao patio-, obra de **J. B. Monegro**.

Baixo o fornelo hai unha **fonte** con **4 canaliños** (os **4 ríos do Paraíso**) de acordo coa tradicional **simbología** que considera ao **claustro** representación da **Xerusalén celeste (Paraíso)** en cuxo centro se cruzan as **coordenadas espaciais**.

Do patio dos Evanxelistas di o Pai Siguenta, cronista do mosteiro no S. XVI:

“Imaxinei este claustro como místico paraíso terreo, e que del, como daquel que plantou Deus, saían 4 fontes ou ríos que regaban a terra”.

O Hospital Real de Santiago (Hostal dos Reis Católicos do [1501](#) ao [1511](#)
Renascimento espanhol; *Plateresco*. Arquitecto real **Enrique Egas**.)

Fachada do Tesouro da Catedral de Santiago (Gil de Hontañón ca.1543);

Dendecagüelu

PINTURA DO RENACEMENTO ESPAÑOL: O GRECO

FICHA TÉCNICA e Clasificación: O GRECO

OBRA- TÍTULO: *O Martirio de San Mauricio e a Lexión Tebana*

UBICACION: ESPAÑA: MONASTERIO EL ESCORIAL;
MADRID.

AUTOR: DOMENIKOS THEOTOKÓPULOS. O GRECO.

COMITENTE: comisionado por Felipe II para pintar o cadro dun altar sobre o martirio de San Mauricio. O cadro non gustou a Felipe II e lle pechou a Domenico Teotocópuli as portas da corte.

TEMÁTICA e función: o tema é o martirio de San Mauricio. Función simbólica, política, relixiosa... No S.III DC, San Mauricio era xefe dunha lexión exipcia –*tebana*- do exército romano na que *todos* profesaban o *cristianismo*. Na estancia nas Galias recibiron a orde do emperador Maximiano de realizar sacrificios aos deuses romanos. Ao negarse, a lexión foi executada, martirizados os 6.666 membros

ESTILO: RENACEMENTO *español*; *Pintura Manierista*.

CRONOLOXÍA: 1580-1582

MATERIAIS/TÉCNICA: Oleo sobre lenzo.

DIMENSIÓNS: 445 cm × 294 cm.

Outras obras notables do periodo: *O Espolio*; *O enterro do Señor de Orgaz*; *A Adoración dos pastores*,...

O Espolio
1577/79

Nado e formado en Creta, (sobrenome de "*o Greco*").

Trasladouse a **Venecia** fuxindo da invasión turca da illa.

En **Venecia** formado con **Tiziano**, coñecería a pintura de **Tintoretto**.

Estuda en **Roma** e chega a **España** en **1576** (36 anos) e estableceuse en **Toledo** onde pintou *O Espolio* para a sancristía da **Catedral**.

O **obxectivo** era entrar na **corte** e traballar no **Escorial**.

Martirio de San Mauricio

En **1579** se lle *encarga* **pintar** para o **Escorial** o *Martirio de San Mauricio*:

San Mauricio foi un xeneral romano, xefe da lexión tebana, na que todos profesaban o cristianismo. En 287 san Mauricio e a lexión tebana atopábanse nas Galias e negáronse a cumprir a orde do emperador Maximiniano de realizar sacrificios en favor dos deuses romanos; ao negarse foron executados.

O **cadro** non gustou a **Felipe II** e lle pechou a **Domenico Teotocópuli** as portas da corte.

O **Rei** esperaba un **cadro realista** e un **martirio sanguento**; atopouse cun **cadro** de anatomías arbitrarias.

O episodio do **martirio** pasa a **2º plano** e destácase a **DISPUTA** de **San Mauricio co centurión da Lexión Tebana**, e a aceptación do **martirio**, sen **xestos heroicos nin épicos**.

O pai Siguenza di que o lenzo non contentou á súa Maxestade: “... contenta a poucos, aínda que din que é de moita arte e que o seu autor sabe moito e veu cousas excelentes da súa man; e máis disto (...) os santos hanse de pintar de maneira que non quiten a gana de rezar neles, antes poñan devoción, pois o principal efecto e fin da súa pintura ha de ser este”.

No **estilístico**, o lenzo mostra aínda influencias da *escola veneciana* na *paleta de azuis fríos*, nas *corazas* e os *xogos de luces*.

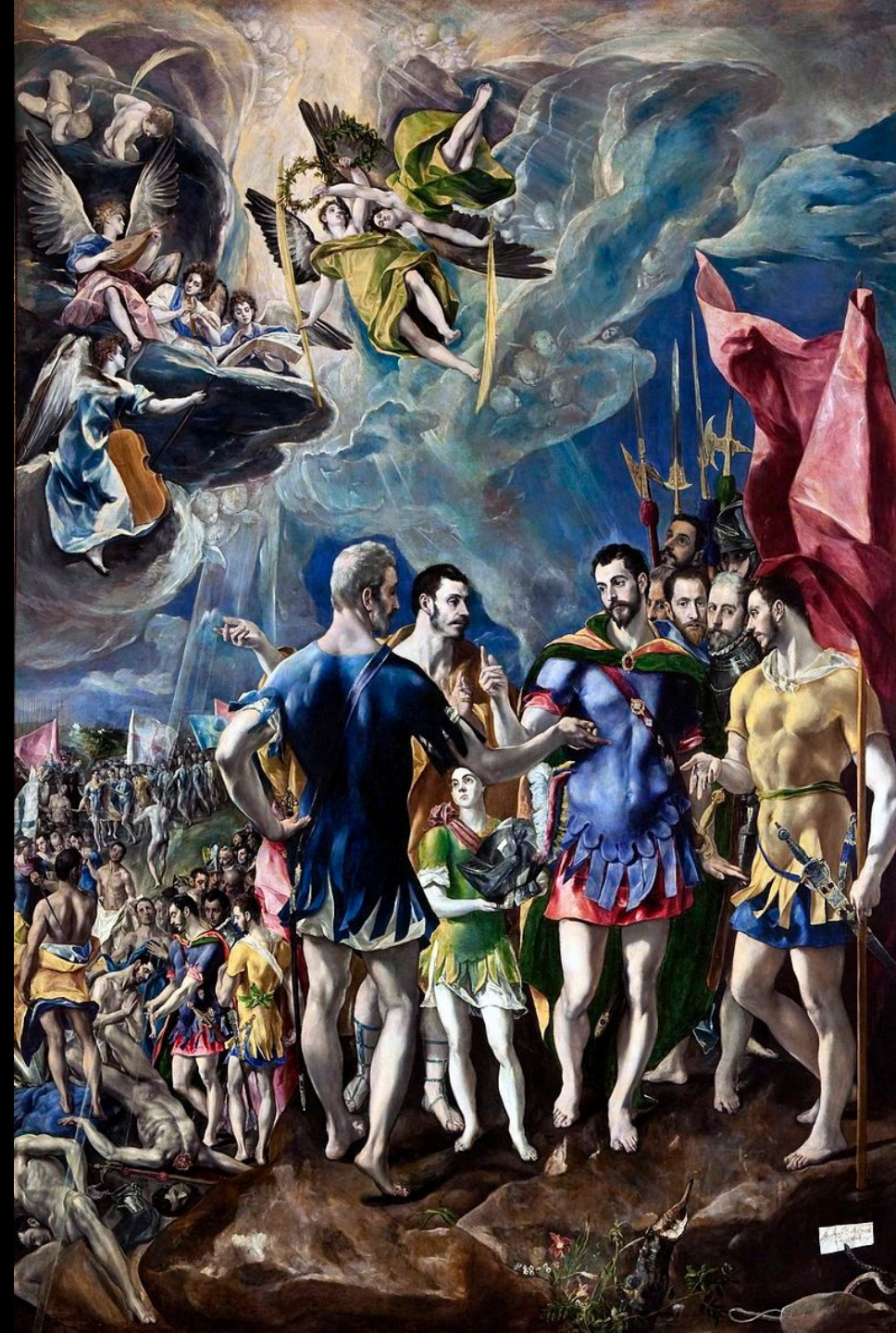
Apuntan **trazos da “2ª maneira”** na *entoación verdosa*, as anatomías distorsionadas e o debuxo “descoxuntado”.

Elementos **habituais** no **Greco** son:

– **Importancia dos xestos** ("*as mans que falan*" dicía **Marañón**)

– **Representación simultánea do Plano terreal / celestial** ao que ascende a alma do mártir (precedente dos "*rompementos de gloria*" do *Barroco*).

– **o ton místico** que impregna a obra.

A escena celestial ocupa a parte superior do lenzo. Trátase dun rompemento de Gloria.

Uns anxos tocan instrumentos musicais, outros portan palmas martiriales e coroas triunfais.

A **Historia** que conta:

S Mauricio -vestido coa coroa azulada e barbado- aparece na **dereita** do lenzo, en 1º plano, acompañado dos seus capitáns.

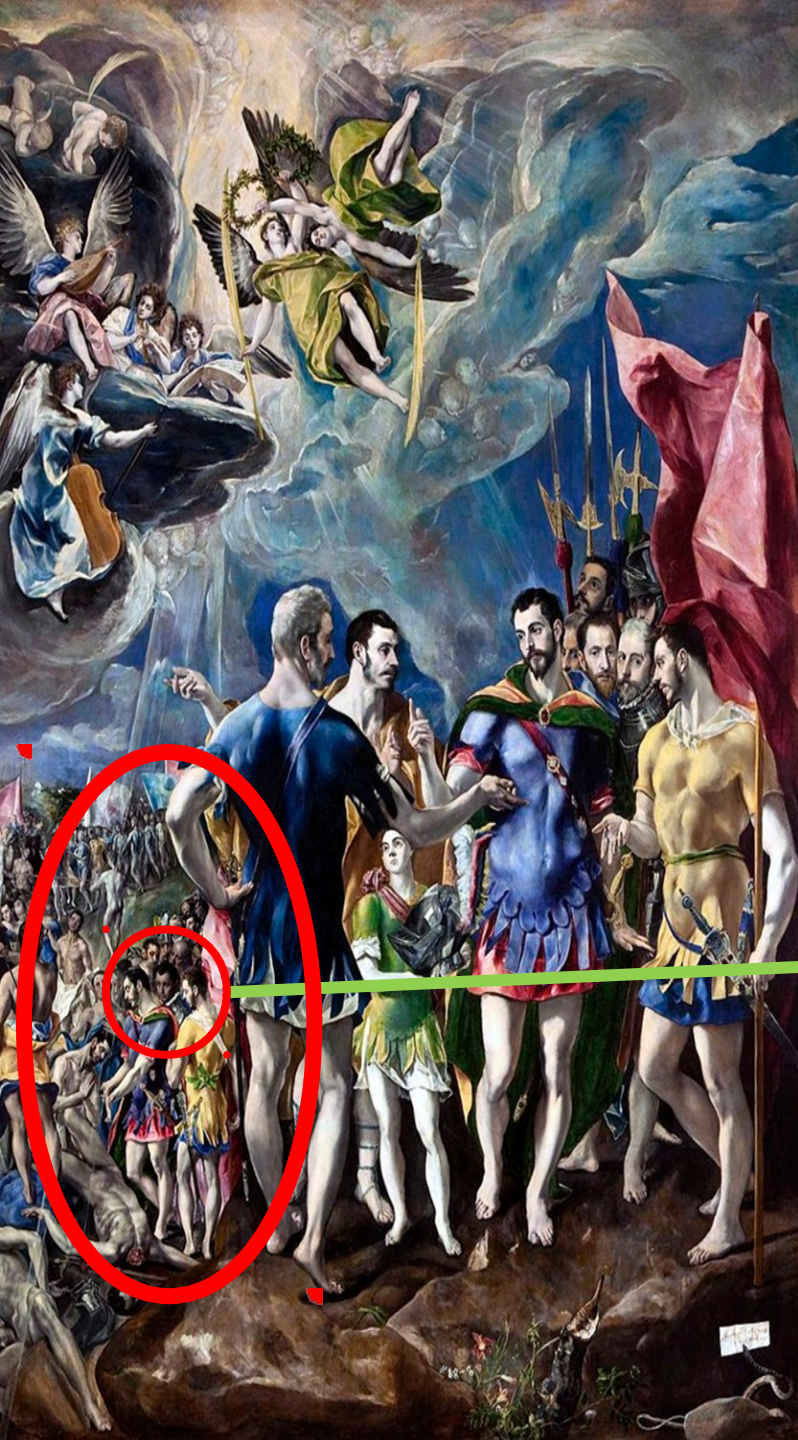
Van decidir se **efectúan** o sacrificio aos deuses pagáns.

Á súa **esquerda** contemplamos a *S. Exuperio* co estandarte vermello. Xunto a eles atópase un home con barba, vestido con túnica, que foi identificado con *Santiago o Menor*, quen **convertera** á **lexión** ao **Cristianismo**.

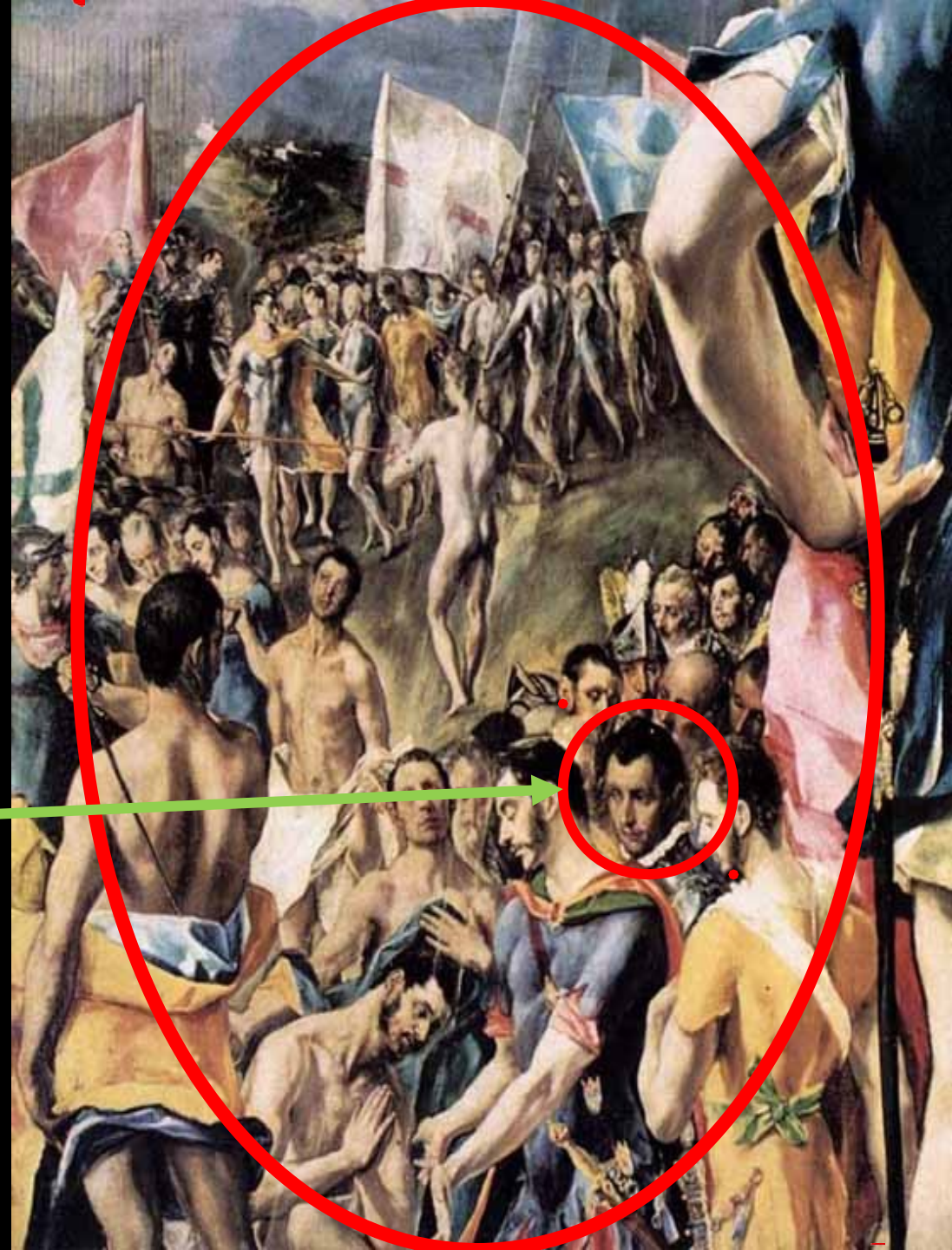
Entre os militares destacan dous, situados entre o santo e o portaestandarte: O de idade máis avanzada é o Duque Manuel Filiberto de Saboya, **comandante das tropas españolas en San Quintín e Gran Mestre da Orde Militar de San Mauricio**. Á súa dereita, e máis preto do santo, sitúase Alexandro Farnesio, duque de Parma, **quen estaba naqueles momentos loitando nos Países Baixos contra os holandeses** (protestantes).

Nos **planos** do **fundo**, onde se desenvolve o **martirio**, atopamos o retrato de *Don Xan de Austria*, o *fillo natural* de **Carlos V** e vencedor da **batalla de Lepanto**.

Todas as figuras contemporáneas visten **uniforme militar** do **S.XVI**, unindo ambos feitos:

-a loita dos xenerais españois contra a herexía, e a loita contra o paganismo, ao que se vence co martirio de S. *Mauricio*.

O feito de relegar o MARTIRIO a un 2º plano e colocar a DECISIÓN próxima ao espectador provocou o rexeitamento de FELIPE II, quen aduciu a falta de devoción que ao seu entender inspiraban as figuras.

Por iso, substituíuse o cadro do GRECO por outro da mesma temática do pintor italiano RÓMULO CINCINATO.

O martirio de
RÓMULO CINCINATO.

Escena del martirio se
coloca en un segundo
plano

El martirio de San Mauricio

Instante previo al martirio,
cuando Mauricio y sus
soldados se niegan a
adorar a los dioses
paganos

FICHA TÉCNICA e Clasificación: O GRECO

OBRA- TÍTULO: *O Enterro do Señor de Orgaz.*

UBICACION: **ESPAÑA**, Igrexa de Santo Tomei. Toledo.

AUTOR: **Domenikos Theotokópulos. O GRECO.**

COMITENTE: encargo do Nuñez, párroco da igrexa de Santo Tomei, aínda que o Greco segue as indicacións, introduce o seu propio estilo e personalidade artística.

TEMÁTICA E FUNCIÓN. É un CADRO relixioso, no que se representa un milagre, as dúas dimensións da existencia humana : abaixo á morte, arriba o ceo, a vida eterna. É unha piadosa lenda local:

Gonzalo Ruiz, señor da vila de Orgaz, morreu en 1323 en recendo de santidad e San Agustín e San Estevo descenderon do ceo e transportárono á súa tumba

ESTILO: *RENACEMENTO español; Pintura Manierista.*

CRONOLOXÍA: 1586-1588

MATERIAIS/TÉCNICA: **Oleo sobre lenzo.**

DIMENSIÓNS: **4,80 x 3,60 m**

Outras obras notables do periodo: *O Espolio; O enterro do Señor de Orgaz; O Martirio de San Mauricio; A Adoración dos pastores,*

...

Ao **fracasar** para entrar na corte, o **Greco** instálase definitivamente en **Toledo**, con ambiente máis *propicio* para a súa pintura.

Alí recibe o encargo de pintar o *Enterro*, a obra máis coñecida e a que cimentou, en vida, a fama e prestixio como pintor.

Este cadro representa unha piadosa lenda local, o **milagre** que en **1323** ocorreu na **Igrexa de Santo Tomei** cando se ía a enterrar a Gonzalo Ruiz de Toledo, **señor da vila de Orgaz, morto en cheiro de santidad**

Nese momento descenden do ceo San Agustín e San Estevo e entérrano eles mesmos na súa tumba coas súas propias mans *en recoñecemento polas súas obras de beneficencia.*

O cadro representa esta **escena** para informar ao visitante do **feito extraordinario** que ocorreu nese lugar, e lle lembre que **certas virtudes** como **a caridade ou o rezo aos santos** son **razóns de peso** para poder alcanzar a **VIDA ETERNA**, motivo do **milagre**.

*No S. XIV non había condes en Orgaz; o título que adoita dársele (O Enterro do Conde Orgaz) é **inadecuado**.*

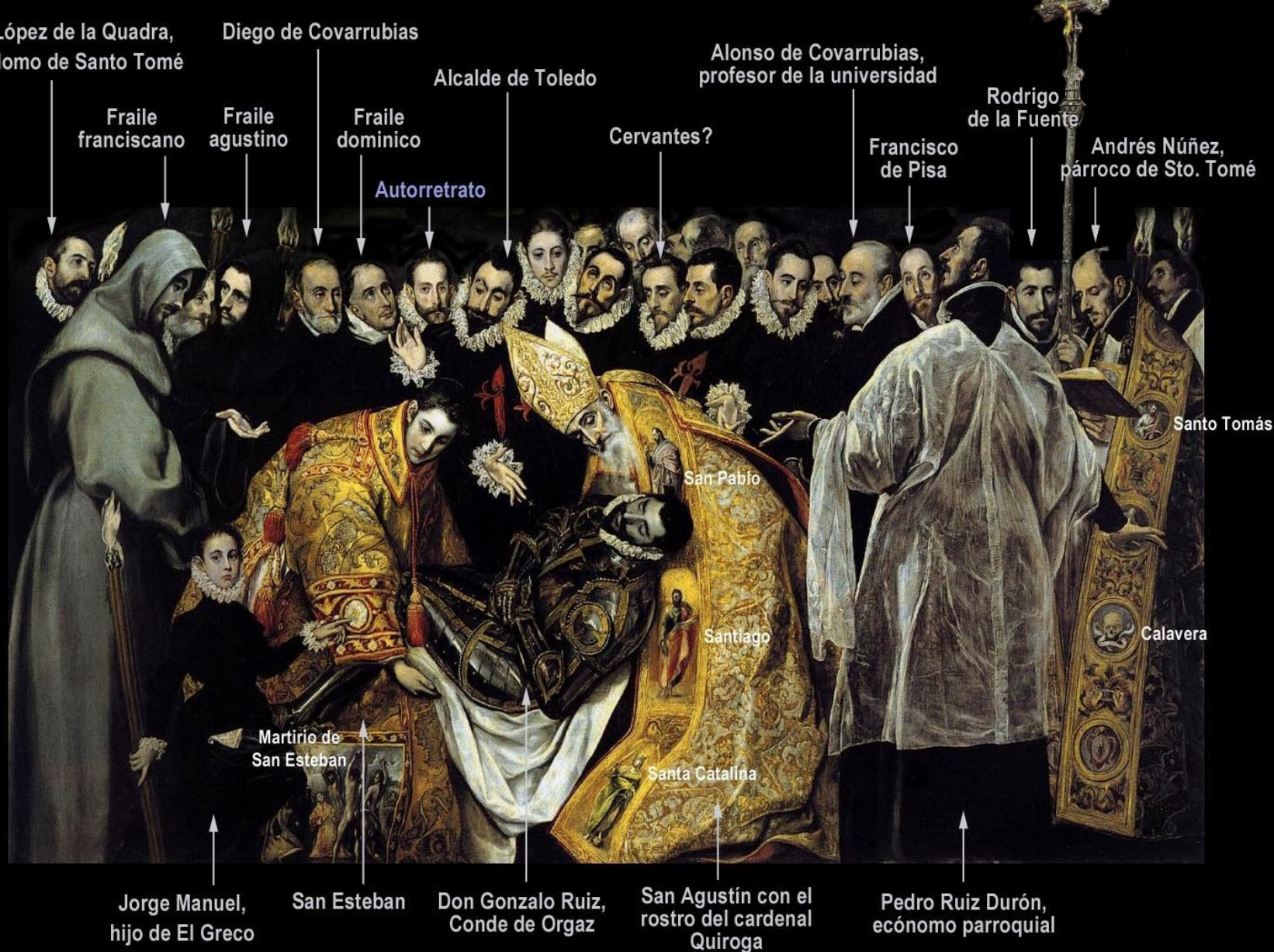

Os *feitos milagrosos* son do **S.XIV**, o Greco *actualiza*
escena e *ambiéntaa* **S.XVI**

O *Sr. de Orgaz* viste *armadura renacentista*
recurso veneciano para xogos de luces e reflexos –
Tiziano-).

Ao seu *enterro asiste* *nobreza toledana da*
época, vestidos á moda do **S.XVI** *caracterizados*
nunha impresionante galería de retratos.

Os rostros aparecen místicos e idealizados pero recoñecibles o que explica o éxito na sociedade toledana que se vía representada.

O **Greco** parece incluído, **autorretratándose** como un **asistente** (7º pola *dereita* —do *cadro*— que se *desentende do enterro e mira, orgulloso da súa obra, ao espectador*); incluíu ao seu **fillo** e discípulo, **Jorge Manuel**, no **nenó** que no 1º plano sinala ao **cadáver**.

Juan López de la Quadra,
mayordomo de Santo Tomé

Diego de Covarrubias

Alcalde de Toledo

Alonso de Covarrubias,
profesor de la universidad

Rodrigo
de la Fuente

Andrés Núñez,
párroco de Sto. Tomé

Fraile
franciscano

Fraile
agustino

Fraile
dominico

Autorretrato

Cervantes?

Francisco
de Pisa

Santo Tomás

San Pablo

Santiago

Calavera

Martirio de
San Esteban

Santa Catalina

Jorge Manuel,
hijo de El Greco

San Esteban

Don Gonzalo Ruiz,
Conde de Orgaz

San Agustín con el
rostro del cardinal
Quiroga

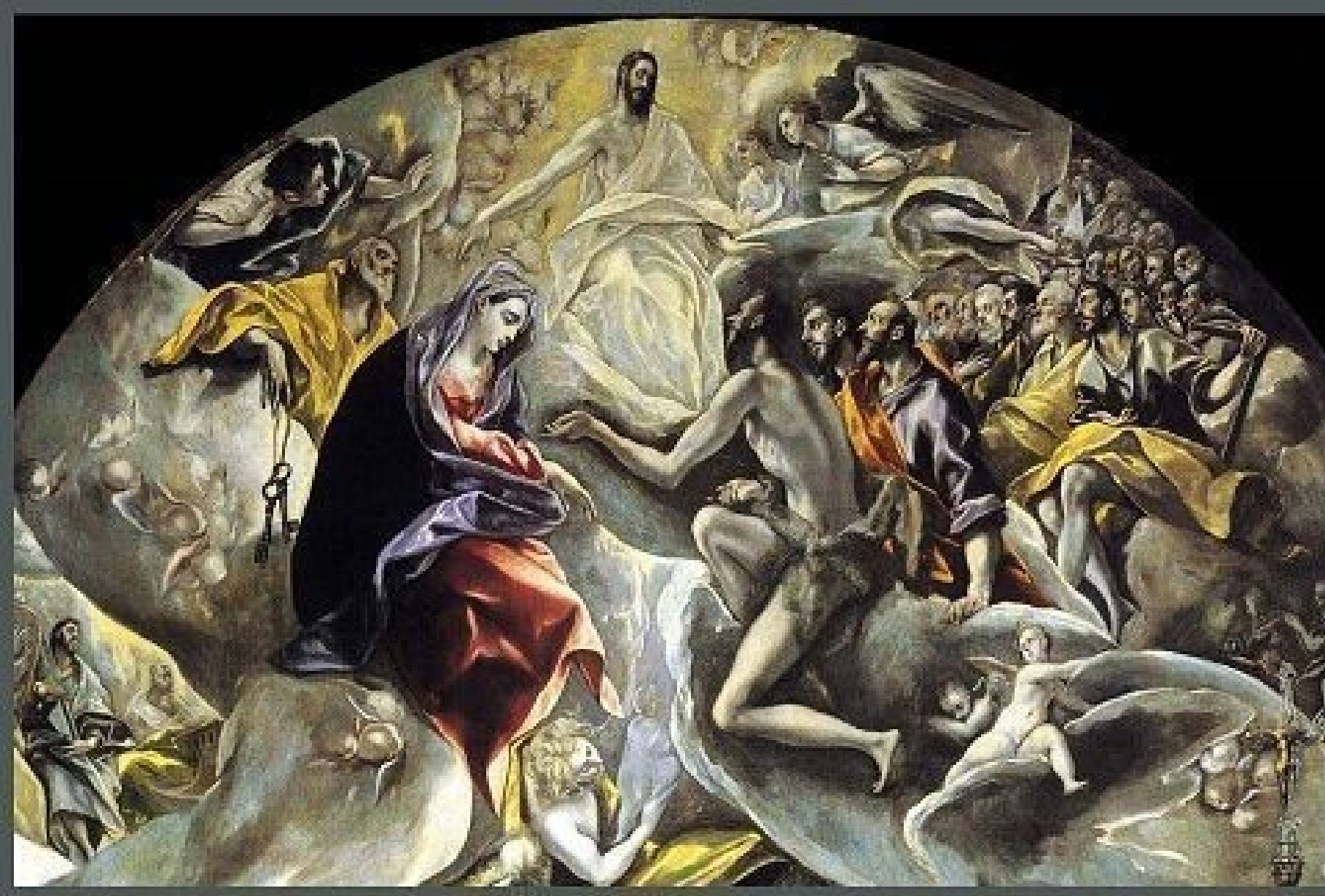
Pedro Ruiz Durón,
ecónomo parroquial

O cadro estrutúrase en 2
niveis, o TERREAL e o
CELESTIAL, enlazados polo
anxo, no centro, que se eleva
levando a alma do defunto,
representada pola figura
vaporosa e incorpórea dun neno
espido.

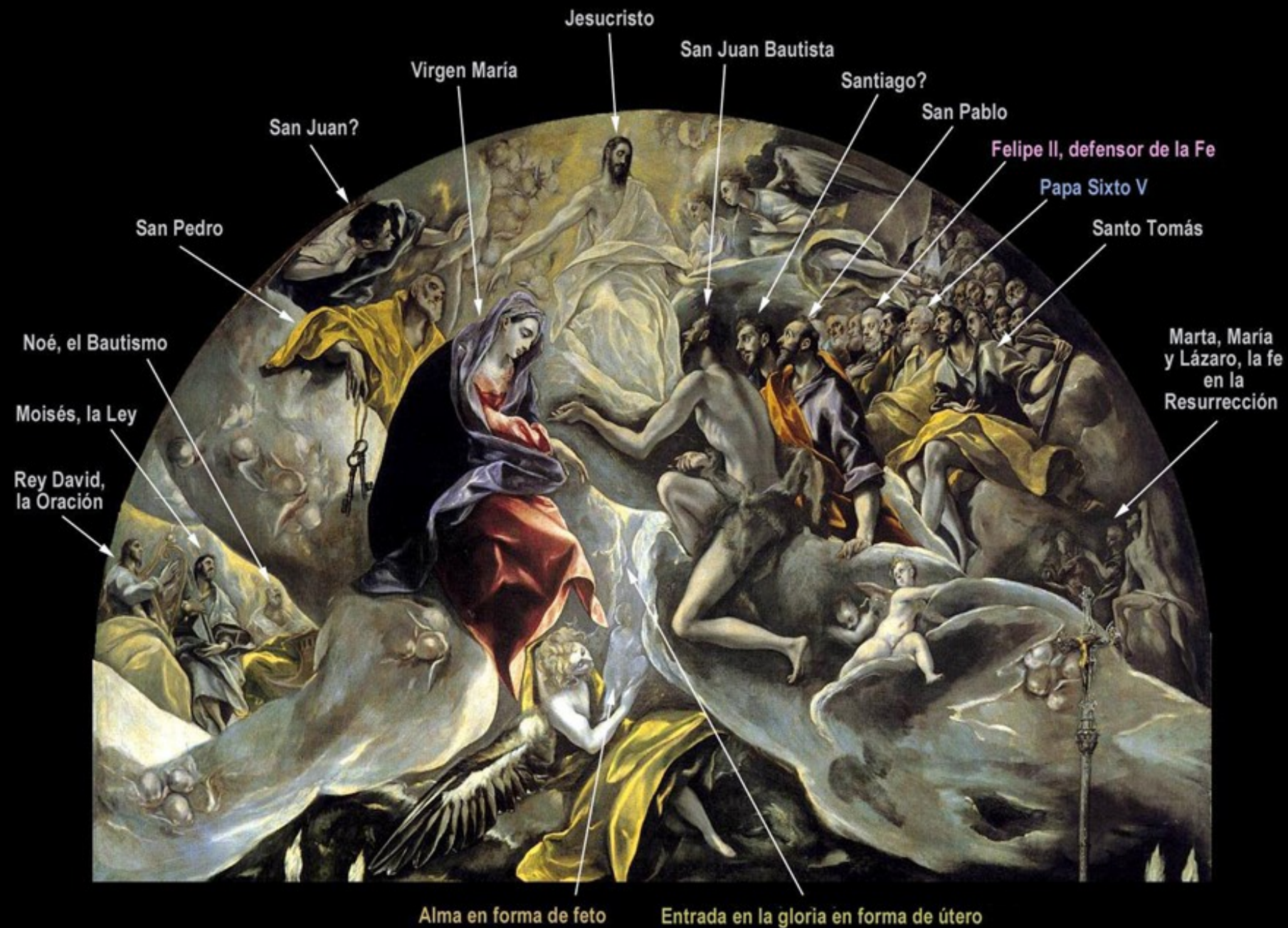

Na **ZONA TERREAL** o tratamento é realista, con *influencias venecianas* (luz, armadura...etc.). A **profundidade** conséguese por medio de **escorzos** (o defunto) e co **recurso de costas en 1º plano**.

A **ZONA ALTA** é de tratamento *manierista* con desproporcións expresionistas, luces irrealistas e entocacións fantásticas.

Entre *nubes verdosas*,
sólidas como xeo ou cristal
 está *Cristo* que espera a alma
 coa *Virxe* e *santos* os
 apóstolos e os coros anxélicos.

Nesta parte o *Greco*
afástase de *Tiziano* e busca
novos camiños que o leven na
 última etapa á creación dunha
 linguaxe *expresiva autónomo*
 e *orixinal*.

FICHA TÉCNICA e Clasificación: O GRECO

OBRA- TÍTULO: *A Adoración dos pastores.*

UBICACION: **ESPAÑA**, Museo do Prado. Madrid

AUTOR: **Domenikos Theotokópulos. O GRECO.**

COMITENTE: **O greco e a congregación**; pintado para a cripta da igrexa de Santo Domingo o Antigo de Toledo; última obra mestra do Greco antes da súa morte o 7 de abril de 1614; pensada para ornar o lugar de enterramento da familia Theotocopuli no convento de Santo Domingo o Antigo (Toledo), o ámbito onde o Greco recibiu o seu primeiro encargo en España, en 1557.

TEMÁTICA e función. É un cadro relixioso, de devoción, para ornamentar a cripta.

ESTILO: **RENACEMENTO** *español; Pintura Manierista.*

CRONOLOXÍA: **1610**

MATERIAIS/TÉCNICA: **Oleo sobre lenzo.**

DIMENSIÓNS: **319 x 3180 cm**

Outras obras notables do periodo: *O Espolio; O enterro do Señor de Orgaz; O Martirio de San Mauricio; A Adoración dos pastores, ...*

A Adoración dos pastores
realizouse na última etapa, a máis
persoal, "vangardista" e expresiva, de
formato alongado ao que se adaptan as
figuras estilizadas ata a **desproporción**.

Nesta **última etapa** (*Laoconte*, *Apocalipse*, etc.) o **GRECO** rompe con todos os **convencionalismos** da arte **clásico** e **renacentista** (*canon*, *harmonía* etc.).

Abandona a realidade, as **cores** e as **formas naturais**, e **crea** o seu propio mundo, *arrebatado* e *suxestivo*, poñendo os recursos do **manierismo** ao servizo dun **fervor místico** que só podía ser apreciado en **CASTELA**.

Na *adoración* as *figuras axítanse posuídas* dunha *convulsión espiritual*, os *xestos* son *fundamentais* na súa *pintura*, as *lucos* son *irreais* (o *Neno é a principal fonte de luz pero hai múltiples focos exteriores*), e as *cores vibrantes e tornasoladas*.

Tornasolado:

Efecto que se consegue mediante un sistema de *tintura* de *tecidos*, que consiste en superpoñer diferentes tonalidades ou matices dunha mesma cor.

O **GRECO** usa a **técnica das cores complementarias xustapostas**:

o vermello da **túnica** da **Virxe** converte en **verde** a **camisa amarela** do **pastor** ao seu lado.

Nalgúnhas *versións*, no 1º plano do cadro temos un *cordeiro* coas patas atadas, listo para o *sacrificio*, é o *agasallo* dos *pastores* que *prefigura* a morte de Cristo (*o cordeiro de Deus*) na cruz.

Metropolitan Museum of Art, New York, USA

RUMANIA- Bucarest

Na **versión de New York**, o paralelismo entre o **cordeiro** e Cristo é máis evidente xa que o **cordeiro** adopta a mesma postura do Neno no pesebre.

Noutra versión do cordeiro aa *parte inferior* do cadro aparece un pequeno *billete* coa *firma do Greco*; billete que sostén na boca unha *serpe*, símbolo segundo algúns da *envexa* á que o *Greco* atribuíu ao *fracaso da obra*.

Metropolitan Museum of Art, New York, USA

A **escena** é **nocturna**, o espazo angosto e irregular, unha **gruta**, e no **fondo** un **van abucinado** de 2 arcos de medio punto.

Ao redor de **María e o Fillo espido**, sobre o colo desta, **san Xosé e 3 pastores** con devoción.

No chan, de xeonllos, o **boi** contempla ao nado.

Sobre a escena,
pechando a *elipse compositiva*,
un grupo de anxos sosteñen
unha *filacteria* co texto:
*GLORIA IN EXCEL[SIS DEO
ET IN TERRA PAX
[HOMINIBUS]*.

RUMANIA- Bucarest

O Neno Xesús aparece como o emisor dunha intensa luz que baña ao reducido grupo que o contempla: a Virxe, san Xosé, tres pastores e un grupo anxélico formando unha sorte de bóveda celeste.

As figuras son a mellor selección das creacións características do Greco.

Museo O Prado

Museo O Prado

Metropolitan museum NY

O Metropolitan Museum de Nova York posúe unha versión de taller con variacións, realizada, en datas similares ás do lenzo orixinal.

Esta **Natividade** é a última obra mestra do **Greco** antes da morte o 7 de abril de 1614.

Culmina a depuración formal do tema nas versións de entre 1597 e 1605.